

Rodzaje zakładów karnych i ich przeznaczenie, systemy wykonywania kary oraz klasyfikacja skazanych

**Hanna Jarosz
Katarzyna Kubacka**

Kodeks karny wykonawczy przewiduje zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych przy zastosowaniu różnych środków i metod w ramach różnych systemów wykonywania kary, w zakładach karnych różnego typu i rodzaju. Rozwiązanie takie pozostaje w zgodzie z postanowieniami Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami oraz Europejskich Reguł Więziennych, które zakazują stosowania rygorów jako środków zwiększających dolegliwość kary pozbawienia wolności¹.

Kodeks karny wykonawczy przewiduje 4 rodzaje zakładów karnych (art. 69 k.k.w.), podlegających Ministrowi Sprawiedliwości (art. 68 k.k.w.):

- 1) zakład karny dla młodocianych,
- 2) zakład karny dla odbywających karę po raz pierwszy,
- 3) zakład karny dla recydywistów penitencjarnych,
- 4) zakład karny dla odbywających karę aresztu wojskowego.

Zakładem karnym kieruje dyrektor, który ustala porządek wewnętrzny zakładu (art.72 §2 k.k.w.), a wyodrębnionym oddziałem może kierować podlegający dyrektorowi kierownik (art.72 §1 k.k.w.). Zakłady karne mogą być tworzone jako samodzielne zakłady lub jako wyodrębnione oddziały zakładów karnych i aresztów śledczych.

Zakład karny dla młodocianych został wyodrębniony w celu odizolowania tej kategorii skazanych od demoralizującego wpływu innych uwięzionych oraz z przekonania że młodociani stanowią grupę osób znajdujących się jeszcze w fazie rozwoju biologicznego i psychicznego, zatem istnieje stosunkowo większa szansa, niż wobec dorosłych, skutecznych oddziaływań na ich postawy. Intensywna praca resocjalizacyjna ma szczególne znaczenie dla osiągnięcia poprawczych celów kary i zwiększenia szans pomyślnej integracji społecznej po opuszczeniu zakładu². W zakładzie karnym dla młodocianych odbywają karę skazani, którzy nie ukończyli 24 roku życia; w uzasadnionych wypadkach skazany może dalej odbywać karę w tym zakładzie po ukończeniu 24 r.ż. (art.84. §1 k.k.w.)³. Jeżeli jest to uzasadnione dorosły skazany po raz pierwszy, wyróżniający się dobrą postawą może, za swoją zgodą, odbywać karę w zakładzie karnym dla młodocianych. Młodociani obligatoryjnie odbywają karę w systemie programowanego oddziaływania (art.95 §1 k.k.w.). Co więcej, przepisy regulaminu (§91 ust.1 i 2) przewidują, że w zakładach karnych dla młodocianych prowadzi się w szerszym zakresie zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe i wychowania fizycznego, organizuje spotkania z rodzinami oraz współpracuje z osobami godnymi zaufania. Skazani odbywający karę w zakładach karnych dla młodocianych typu zamkniętego i półotwartego mają ponadto prawo do dodatkowego widzenia w miesiącu⁴.

W zakładach karnych dla odbywających karę po raz pierwszy osadzeni zostają skazani, którzy nie zostali skierowani do zakładu dla młodocianych, dla recydywistów penitencjarnych czy odbywający karę aresztu wojskowego oraz skazani odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności orzeczoną w tej samej sprawie (art.85 k.k.w.).

W zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych odbywają karę dorośli skazani za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności lub zastępczą karę pozbawienia wolności oraz ukarani za wykroczenia umyślne zasadniczą lub zastępczą karę aresztu, którzy poprzednio odbywali już takie kary lub karę aresztu wojskowego za umyślne przestępstwa lub wykroczenia, chyba że szczególne względy resocjalizacyjne przemawiają za skierowaniem ich do zakładu karnego dla odbywających karę po raz pierwszy (art.86 k.k.w.)⁵. Kryterium decydującym o zakwalifikowaniu do tej grupy jest fakt uprzedniego odbywania kary pozbawienia wolności lub kary aresztu, jak i umyślność popełnionych przestępstw lub wykroczeń⁶.

Areszt wojskowy jest karą stosowaną wobec żołnierzy. Wykonywany jest on zgodnie z przepisami dotyczącymi kary pozbawienia wolności, chyba że przepisy części wojskowej Kodeksu karnego wykonawczego stanowią inaczej⁷.

¹ B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy: ZAKAMYCZE, Kraków 2000, s.115.

² Tamże, s. 116.

³ Jest to uzasadnione zwłaszcza wtedy, gdy za pozostawieniem skazanego przemawia jego postawa i zachowanie, a także wtedy, gdy jest to konieczne ze względu na kontynuację realizacji zadań określonych w indywidualnym programie oddziaływania lub indywidualnym programie terapeutycznym.

⁴ B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, Kraków 2000, s. 118.

⁵ Szczególne względy resocjalizacyjne zachodzą zwłaszcza wtedy, gdy za osadzeniem skazanego w zakładzie dla odbywającego karę po raz pierwszy przemawia krótki okres uprzednio lub obecnie odbywanej kary albo znikomy stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego.

⁶ Tamże, s. 118.

⁷ Tamże, s. 115.

Zakłady karne każdego rodzaju mogą być organizowane jako zakłady typu: zamkniętego, półotwartego lub otwartego (art.70 §1 k.k.w.). Poszczególne typy zakładów różnią się od siebie stopniem zabezpieczenia, stopniem izolacji skazanych oraz wynikającymi z tego obowiązkami i uprawnieniami w zakresie poruszania się wewnątrz zakładu i poza jego obrębem (art. 70 §2 k.k.w.). Podstawowy zakres uprawnień skazanych dotyczących swobody poruszania się oraz możliwości utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym w poszczególnych typach zakładów karnych wyznaczany jest przepisami Kodeksu karnego wykonawczego i uzupełniony postanowieniami regulaminu⁸.

W zakładzie karnym typu zamkniętego (art.90 k.k.w.) cele mieszkalne skazanych są w zasadzie zamknięte całą dobę, jeśli jednak względy bezpieczeństwa nie stoją na przeszkodzie, cele mogą być otwarte przez określony czas w ciągu dnia (decyzję co do otwarcia podejmuje dyrektor, ustalając porządek wewnętrzny zakładu). Skazani powinni być zatrudnieni na terenie zakładu, poza terenem mogą być zatrudnieni jedynie w pełnym systemie konwojowania (nie dotyczy to skazanych niebezpiecznych oraz odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy mogą wykonywać pracę wyłącznie na terenie zakładu). Zajęcie kulturalno- oświatowe, sportowe i nauczanie odbywa się na terenie zakładu. Skazani mogą korzystać z własnej bielizny i obuwia, ale korzystanie z własnej odzieży wymaga zezwolenia dyrektora. Poruszanie się skazanych po terenie zakładu odbywa się w sposób zorganizowany i pod dozorem. Skazanym osadzonym w tego typu zakładzie nie udziela się przepustek, a udzielanie nagród związanych z opuszczeniem zakładu ograniczone jest szczególnymi przepisami. W myśl regulaminu (§87) skazany może korzystać z dwóch widzeń w miesiącu (pod dozorem funkcjonariusza, który prowadzi również kontrolę rozmów). Kontrolowane są również rozmowy telefoniczne oraz korespondencja⁹.

Zakład karny półotwarty charakteryzuje się mniejszym stopniem zabezpieczenia i izolacji skazanych. Cele mieszkalne skazanych pozostają otwarte w dzień, w porze nocnej mogą być zamknięte (art.91 k.k.w.). Skazani mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny, obuwia oraz poruszać się po terenie zakładu w czasie i miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym określonym przez dyrektora zakładu. Mogą być zatrudnieni poza terenem zakładu bez konwojenta albo na pojedynczych stanowiskach pracy, mogą także- po uzyskaniu zezwolenia dyrektora- brać udział w nauczaniu, szkoleniu i zajęciach terapeutycznych poza zakładem. Dodatkowo administracja może organizować grupowe zajęcia kulturalno- oświatowe i sportowe poza zakładem. Istotnym elementem jest możliwość uzyskania przepustek, ale nie częściej niż raz na dwa miesiące i na okres nie przekraczający łącznie 14 dni w roku. Regulamin przewiduje trzy widzenia w miesiącu, oraz możliwość sprawowania kontroli nad widzeniami czy korespondencją¹⁰.

Zakład karny typu otwartego posiada cele mieszkalne otwarte całą dobę. Pierwszeństwo przed zatrudnieniem z zakładzie przypada zatrudnieniu na zewnątrz (art.92 k.k.w.). Skazani mogą otrzymywać z depozytu zakładowego pieniądze pozostające do ich dyspozycji, mogą też uzyskać zezwolenie dyrektora na indywidualny udział w zajęciach i imprezach kulturalno- oświatowych poza zakładem. Mogą uzyskać przepustki na czas nie przekraczający 28dni w roku, nie częściej niż raz w miesiącu. Mają oni prawo do korzystania z nieograniczonej liczby widzeń w dniach i godzinach wyznaczonych porządkiem wewnętrznym zakładu. Rozmowy w trakcie widzeń oraz korespondencja nie podlegają kontroli.

Jeżeli postawa i zachowanie skazanego za tym przemawiają przenosi się go z zakładu karnego typu zamkniętego do zakładu typu półotwartego lub otwartego (zasada wolnej progresji, art. 89 §1 k.k.w.). Wyjątek dotyczy skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności- rozpoczynają oni karę zawsze w zakładach karnych typu zamkniętego, można ich przenieść do zakładu typu półotwartego po odbyciu co najmniej 15 lat kary, a do zakładu otwartego po odbyciu co najmniej 20 lat kary (art. 89 §2 k.k.w.). Co więcej, zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym (§74 ust.3) bezpośrednie przeniesienie z zakładu zamkniętego do otwartego możliwe jest dopiero po odbyciu przez skazanego połowy tej części kary, po której mógłby się ubiegać o warunkowe przedterminowe zwolnienie (kolejny wyjątek od zasady wolnej progresji). Natomiast ujemna ocena postawy i zachowania skazanego, a także względy bezpieczeństwa mogą powodować przeniesienie go do zakładu karnego typu półotwartego lub zamkniętego. Oceną okresowych postępów skazanego w resocjalizacji zajmuje się komisja penitencjarna (nie rzadziej niż co 6 miesięcy- §62 ust.3), kierując się kryteriami takimi jak: stosunek skazanego do popełnionego przestępstwa, stopień przestrzegania porządku i dyscypliny, stosunek do pracy, charakter kontaktów z rodziną, zachowanie wobec innych skazanych i przełożonych oraz zmiany w zachowaniu się skazanego od ostatniej oceny. Decyzja komisji może być podstawą orzeczenia o przeniesieniu, również sam skazany może zwrócić się do komisji z wnioskiem o przeniesienie (decyzja komisji podlega kontroli sądu penitencjarnego). W

Kodeks karny wykonawczy nie przewiduje odrębnego rodzaju zakładu karnego dla kobiet, natomiast art.87 §1 stanowi, że kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn, a art.82 §2 k.k.w. wśród kryteriów klasyfikacji skazanych na pierwszym miejscu wymienia płeć. Skazane kobiety rozpoczynają odbywanie kary w zakładzie półotwartym, jeżeli stopień demoralizacji i względy bezpieczeństwa nie przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie innego typu (art.87 §2 k.k.w.). Przepisy regulują także kwestię specjalistycznej opieki i pewnych udogodnień związanych z prawem do dodatkowego zakupu artykułów żywnościowych i dłuższego spaceru dla kobiet ciężarnych i karmiących. Kodeks karny wykonawczy (art.87 §4) reguluje także możliwość sprawowania przez skazane matki stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem przebywającym w domu dla matki i dziecka zorganizowanym przy zakładzie karnym.

⁸ B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, Kraków 2000, s. 123.

⁹ Tamże, s. 122.

¹⁰ B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, Kraków 2000, s. 124.

kwestii rozpoczęcia odbywania kary, przepisy 87-89 k.k.w. wskazują że Kodeks preferuje zakłady typu półotwartego¹¹.

Kara pozbawienia wolności wykonywana jest w jednym z trzech systemów: zwykłym, terapeutycznym lub programowanego oddziaływania. System wykonywania kary nie jest związany z rodzajem ani typem zakładu karnego¹².

W systemie terapeutycznym odbywają karę skazani u których występują zaburzenia psychiczne, upośledzenie umysłowe, uzależnienie od alkoholu lub innych środków odurzających, niepełnosprawność fizyczna, jeżeli wymagają specjalistycznego oddziaływania, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej (art. 96 k.k.w.). System ten ma na celu przygotowanie skazanych do powrotu do społeczeństwa, a także zapobieganie pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, przywracanie równowagi psychicznej oraz kształtowanie zdolności współżycia społecznego i przygotowanie do samodzielnego życia. Odbywanie kary w tym systemie nie wymaga zgody skazanego, jednak leczenie i rehabilitacja skazanych u których stwierdzono uzależnienie od alkoholu albo innych środków odurzających wymaga orzeczenia sądu penitencjarnego. System ten jest systemem przejściowym- skazani nie wymagający już takich oddziaływań przenoszeni są do innego systemu¹³.

System programowanego oddziaływania jest systemem szczególnie nakierowanym na resocjalizację. Podstawą wykonywania kary jest indywidualny program oddziaływania opracowany przy współudziale skazanego¹⁴. Powinien on zawierać cele etapowe oraz cel końcowy resocjalizacji, czyli zalecenia dotyczące: osadzenia więźnia w określonym mikrośrodkowisku społecznym, sposobu zagospodarowania czasu wolnego, kształcenia, zatrudnienia, sposobu rozliczania więźnia (w przypadku jego niesubordynacji czy pozytywnego zachowania), sugestie w zakresie uzyskania dobrej komunikacji, sugestie co do pomocy więźniowi, zalecenia dotyczące poziomu i jakości utrzymywania kontaktów z rodziną, zalecenia dotyczące zabezpieczenia więźnia przed zagrożeniami ze strony innych więźniów oraz kwestię społecznego i materialnego przygotowania więźnia do opuszczenia zakładu¹⁵. System ten jest ofertą skierowaną do skazanego, z której może skorzystać bądź ją odrzucić¹⁶. Młodociani odbywają karę obligatoryjnie w tym systemie.

W systemie zwykłym wykonuje się karę wobec skazanych dorosłych, jeśli nie odbywają jej w innym systemie. Wykonywanie kary ma zmierzać do celów indywidualno- prewencyjnych. Skazani mogą korzystać z dostępnego w zakładzie karnym zatrudnienia, nauczania oraz zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych. Mogą także w trakcie wykonywania kary zmienić decyzję i po wyrażeniu zgody na współudział w opracowaniu i realizacji indywidualnego programu oddziaływań przejść do systemu programowanego¹⁷.

W systemach penitencjarnych zorientowanych na resocjalizację klasyfikacja skazanych odgrywa istotną rolę, ponieważ jest ona podstawowym środkiem indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności, umożliwiającej osiągnięcie zakładanych celów wychowawczych. Ma ona na celu stworzenie warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganie szkodliwym wpływom, zapewnienie bezpieczeństwa osobistego, wybór właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu (klasyfikacja zewnętrzna, prawna) oraz rozmieszczeniu skazanych wewnątrz zakładu karnego (k. wewnętrzna, pedagogiczna)¹⁸. Kryteria w oparciu o które dokonuje się klasyfikacji skazanych to w szczególności: wiek, płeć, uprzednie odbywanie kary, umyślność lub nieumyślność czynu, wysokość pozostałej do odbycia kary, stan zdrowia fizycznego i psychicznego (kryteria przedmiotowe- formalne), stopień demoralizacji, poziom wykolejenia społecznego, podatność na resocjalizację (kryteria podmiotowe- materialne; art.82 §2 k.k.w.)¹⁹. Klasyfikacja skazanych wg kryteriów przewidzianych prawem dokonuje się przede wszystkim w oparciu o wyniki badań osobowo poznawczych, które polegają na gromadzeniu wszelkich danych odnoszących się do osoby skazanego. Prowadzone są one już w postępowaniu przygotowawczym, a następnie w trakcie rozpoznania sprawy przez sąd²⁰. Przy uwzględnieniu kryteriów klasyfikacji skazanych dzieli się na grupy oznaczone symbolami M, P, R, W

¹¹ Tamże, s. 135-136.

¹² B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, Kraków 2000, s. 126.

¹³ Tamże, s. 128.

¹⁴ K. Linowski: *Zasady i etapy tworzenia indywidualnego programu oddziaływania na skazanych*. „Opieka, Wychowanie, Terapia”, nr 3/2003, s.12.

¹⁵ H. Machel: *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 87-88.

¹⁶ W przypadku skazanych dorosłych administracja zakładu zobowiązana jest do poinformowania skazanych o zasadach kierowania do poszczególnych systemów odbywania kary oraz obowiązkach i uprawnieniach związanych z realizacją indywidualnego programu, a także sporządzenia projektu programu oddziaływania i udzielenie skazanemu informacji o sposobie i terminie opracowania programu w celu uzyskania jego zgody na współudział w tworzeniu i realizacji tego programu.

¹⁷ B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, Kraków 2000, S. 129.

¹⁸ Tamże, s. 130.

¹⁹ H. Machel: *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 114.

²⁰ B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, Kraków 2000, s. 132.

Gromadzone dane dotyczą tożsamości oskarżonego, jego wieku, stosunków rodzinnych i majątkowych, wykształcenia, zawodu, źródeł dochodu i poprzedniej karalności. Podczas wykonywania kary w ZK badania te są kontynuowane. W aktach skazanego gromadzi się informacje o nim nadesłane przez sąd i inne organy lub instytucje, wyniki obserwacji jego zachowania, dane zebrane w czasie rozmów z nim oraz jego rodziną, dane dotyczące stanu zdrowia.

odpowiadające rodzajom zakładów karnych (M- ZK dla młodocianych, P- dla odbywających karę po raz I, R- dla recydywistów penitencjarnych, W-dla odbywających karę aresztu wojskowego) oraz podgrupy oznaczone cyframi 1,2,3 odpowiadającymi typom zakładów karnych oraz literami p, t, z odpowiadającymi systemom wykonywania kary (1- ZK typu zamkniętego, 2- półotwartego, 3- otwartego; p- system programowanego oddziaływania, t- system terapeutyczny, z- system zwykły). Na podstawie art. 62 k.k. sąd wydając wyrok skazujący na karę pozbawienia wolności, może określić rodzaj i typ zakładu karnego, w którym skazany ma odbyć karę, a także może orzec terapeutyczny system jej wykonywania (sąd kieruje się przepisami prawa karnego wykonawczego regulującymi zasady kierowania skazanymi do poszczególnych zakładów i systemów wykonywania kary). W sytuacji, gdy w trakcie wykonywania kary wystąpią okoliczności uzasadniające zmianę rodzaju lub typu zakładu bądź obranego systemu, dokonanie takiej zmiany wymaga wydania postanowienia przez sąd penitencjarny, a w przypadku kolejnych okoliczności uzasadniających zmianę już po wydaniu postanowienia przez sąd penitencjarny, decyzję w tym zakresie może podjąć komisja penitencjarna (art. 74 k.k.w.). W praktyce sądy wydające wyrok skazujący na karę pozbawienia wolności niezwykle rzadko korzystają z możliwości określenia sposobu wykonywania kary, decyzję podejmuje wówczas komisja penitencjarna (art. 76 §1 k.k.w.)²¹.

Problemy z jakimi boryka się polskie więziennictwo, takie jak przeludnienie czy biurokratyzacja, to nie jedyne zagrożenia dla prawidłowego funkcjonowania tej instytucji. Istotną kwestią poruszaną przez Andrzeja Majcherczyka jest fakt, że więziennictwu o wiele bardziej niż pieniędzy brakuje jasnej wizji rozwojowej i strategicznego, perspektywicznego myślenia. Ciągłe zmieniająca się władza polityczna uniemożliwia planowanie długoterminowych zmian, tymczasem w więziennictwie nie można mówić o szybkich, spektakularnych efektach. Rozwinięcie dobrej i adekwatnej do skali potrzeb oferty resocjalizacyjnej dla skazanych, to mozolne budowanie zespołów zdolnych do realizacji zadań rehabilitacyjnych i organiczna praca na lata²². Inne wnioski przedstawia Anna Domańska i Jan Szałański zwracając uwagę iż podstawowym problemem jest zbyt mała liczba wychowawców i psychologów zatrudnionych w zakładach karnych, brak odpowiedniego przygotowania merytorycznego kadry, przedmiotowe traktowanie skazanych, permanentne deficyty finansowe zakładów, nieadekwatność programów oddziaływań do rzeczywistych potrzeb skazanych, zbyt duża liczba skazanych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania w zakładach typu zamkniętego czy brak oceny skuteczności programowanych oddziaływań²³. Najbardziej adekwatny pod względem zadań resocjalizacyjnych jest system programowanego oddziaływania, natomiast sami skazani nie widzą w nim szansy na resocjalizację (młodociani nie widzą żadnych korzyści w tego typu oddziaływaniach- 47,9%), a jedynie szansę na poprawę własnych warunków egzystencji w zakładzie (52% recydywistów upatruje w tym systemie takową szansę), bądź możliwość uzyskania dzięki niemu różnego rodzaju przywilejów (takich jak np. przepustki- 33,7% dorosłych skazanych po raz pierwszy; aneks- tabela 2)²⁴. Zatrważające jest także to, iż większość miejsca w programach poświęcona jest działalności kulturalno- oświatowej i sportowej zamiast pracy na rzecz umiejętności radzenia sobie po wyjściu na wolność (aneks-tabela 3)²⁵. Różne perspektywy ukazują różne problemy z jakimi boryka się polskie więziennictwo. Istotną kwestią jest, aby planowane i podejmowane działania były realizowane niezależnie od zmieniającej się władzy politycznej, a wdrażane rozwiązania były adekwatne do rzeczywistych potrzeb.

BIBLIOGRAFIA:

- Domańska Anna, Szałański Jan: *Wdrażanie systemu oddziaływań programowanych w wybranych zakładach karnych*. W: Kozaczuk Franciszek (red.): *Resocjalizacja instytucjonalna: perspektywy i zagrożenia*. Rzeszów Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004.
- Linowski Krzysztof: *Zasady i etapy tworzenia indywidualnego programu oddziaływania na skazanych*. „Opieka, Wychowanie, Terapia” 2003, nr 3 (55).
- Machel Henryk: *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Gdańsk Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 1994.
- Majcherczyk Andrzej: *Programy resocjalizacji skazanych- głos w dyskusji o stanie i perspektywach więziennictwa*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2006, nr 52- 53.
- Stańdo-Kawecka Barbara: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kraków Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, 2000.
- Szymanowska Aleksandra: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w świetle wyników badań kryminologiczno-psychologicznych*. W: Kozaczuk Franciszek (red.): *Resocjalizacja instytucjonalna: perspektywy i zagrożenia*. Rzeszów Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004.
- Kodeks Karny Wykonawczy: rozdz. X. „Kara pozbawienia wolności”, art. 67- 100.
Stan prawny z 1.I.1999.

²¹ B. Stańdo- Kawecka: *Prawne podstawy resocjalizacji*. Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE, Kraków 2000, s. 133.

²² A. Majcherczyk: *Programy resocjalizacji skazanych- głos w dyskusji o stanie i perspektywach więziennictwa*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2006, nr 52-53.

Postulat, aby nadać dyrektorowi generalnemu Służby Więziennej status centralnego organu administracji państwowej.

²³ A. Domańska, J. Szałański: *Wdrażanie systemu oddziaływań programowanych w wybranych zakładach karnych*. W: (red.) F. Kozaczuk: *Resocjalizacja instytucjonalna: perspektywy i zagrożenia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, s. 222-224.

²⁴ A. Szymanowska: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w świetle wyników badań kryminologiczno-psychologicznych*. W: F. Kozaczuk (red.): *Resocjalizacja instytucjonalna: perspektywy i zagrożenia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, s. 199.

²⁵ Tamże, s. 120.